

Мр Драган К. Николић,
 асистент Правног факултета у Нишу

САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ ПРАВНОИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ

(методолошка разматрања)

Оправданост отварања овога питања

Разматрања о месту правне историје међу друштвеним наукама заслужују изузетну пажњу, ма колико на први поглед деловала сувише доктринарно. Правилно налажење њеног садашњег места унутар правних наука и историјске науке доприноси тачнијем одређивању њеног предмета и метода; потпуније разграничење од позитивноправних и правнотеоријских наука олакшава сагледавање њене стварне друштвене улоге и значаја на правним студијама. Коначно, оваква разматрања подстичу на размишљање о немогућности парцијалног приступа људском друштву у прошлости које није било (као што нити у садашњости јесте) једноставан збир економских, правних, политичких, културних итд. појава, већ сложено у својој укупности, свеобухватности. Правна историја се у односу на друге науке мало бави сопственим методолошким питањима, јер се у највећој мери ослања на достигнућа методологије историје и методологије правних наука. Нормално је онда да и наша размишљања садрже све недостатке једног пионирског рада који не претендује на целовитост, већ само оцртава основне контуре садашњих методолошких проблема правне историје и оних са којима ће се ова наука морати суочити у блиској будућности.

Још од друге половине 17. века, када је Лајбниц указивао на потребу изучавања правне историје на студијама права, ова дисциплина као да је стављена на Прокрустову постељу; посленици позитивноправних наука је по правилу третирају као историјску, а историчари као правну дисциплину. Овакви „неспоразуми” су се још више умножили када је наука правне историје своје интересовање проширила изван круга римскога права и почела да обухвата државноправну прошлост и других народа (*Historia iuris interna*), као и друштвене услове у којима је настајало и развијало се одређено право (*Historia iuris externa*). Правна историја се као засебна научна дисциплина не само одржала, већ је својим резултатима потпуно оправдала дугогодишњу присутност на високим школама и дала вредан допринос ризници човекових знања и његовим трагањима за истином.

Ма колико био велики научни значај правне историје, не може се губити из вида и њен шири, друштвени значај и улога коју остварује у нашем друштву. У погледу заступљености у наставно-образовном и васпитном процесу у школама, међутим, историјска наука код нас у новије време губи место које јој (с обзиром на значај) припада. Исто се може рећи и за положај правне историје на већини наших правних факултета — сведена је на ниво који је испод сваке разумне мере.¹ Сведоци смо парадоксалне ситуације да се историјска свест друштва у највећој мери обликује преко ненаучне и ваннаучне историографије, а да се историјска наука као најквалитетнији извор историјске свести систематски потискује из школе. Често се и на самим правним факултетима на правну историју гледа као на страног тело у ткиву правних наука, па се свака нова реформа наставних планова и програма користи за сужавање простора њеног деловања.

Ова излагања, ипак, нису само „одбрана историје“ нити су ламент над њеном судбином. У нашим научним круговима је већ постало сасвим јасно да је немогуће супротстављати се научним аргументима разорном „антиисторијском редуccionизму“. Он је већ прерастао у озбиљан политички проблем са несагледивим последицама, од којих су се неке већ почеле испољавати. У овим разматрањима посматрамо науку правне историје у светлости њеног садашњег положаја међу правним наукама, улоге, задатака и друштвеног значаја који има, као и њеног односа према историјској науци схваћеној у најширијем смислу. Не бисмо смели да кажемо „однос правне историје и историје“ зато што се у условима садашње методолошке обнове (а по некима и кризе) историјске науке у светским размерама тешко може направити разлика између науке историје и било које друге уже историјске дисциплине. Наиме, бављење људском прошлосту се до те мере парцијализовало, да се може говорити о економској, политичкој, правној, културној итд. историји, што утиче на дезинтеграцију историје као јединствене науке.

Тражење путева ка „новој историји“ (La Nouvelle Histoire, Social Science History) је и међу историчарима марксистичког ус-

¹ У Апелу Председништва друштва историчара Југославије (децембра 1982. године) истакнуто је и то да „простор за изучавање Историје несхватљиво се и даље сужава и своди на меру у којој се посве сигурно не могу остварити основни циљеви и задаци предмета...“ (види зборник *Историја и савременост*, Загреб 1984. нарочито стр. 103-109). У првим годинама Нове Југославије чини се да је значај правне историје на студијама права био правилно сагледан; У Наставном плану за правне факултете који је 14. 9. 1947. донео Комитет за школе и науку Владе ФНРЈ историја државе и права је била заступљена у оба семестра I године студија са 5 часова предавања недељно. Почетком шездесетих година се међутим, приметило у разним научним подручјима да се многи предмети у школама не баве довољно савременом проблематиком и отпочела је борба против историцизма. „При том се, као што се често дешава, није водило рачуна о томе, како ће наша, још увијек примитивна средина прихватити паролу 'хисторицизма'. С обзиром на велику потребу увођења стручних предмета у разним школама, паролу је схваћена као избацавање историје уопште“ — приметила је М. Прос још 1964. године (види ЈИЧ 4, 1964, 94)

мерења отворило дијалог о питањима методологије историје. Борба за методолошку обнову историјске науке распламсана је побуну француске структуралне историографије против традиционалне (догађајне) историје. Преко часописа *Annales ESC* и радова њених најзначајнијих представника француска „нова историја” је у последње четири деценије подстакла значајне промене у европским и америчким историографијама, па чак истакла и потребу редефинисања историјске науке и њених циљева. У њеним оквирима се многи, како каже Жан Бувије, „на неки начин баве марксизмом, а да то и не знају”, те се може говорити о особеној интерференцији између „нове историје” на Западу и марксистичке историје.² Код нас је на резултате и домете нових токова историјске науке у свету прва указивала, а и данас их доследно прати загребачка историчарка Мирјана Грос.³

За науку правне историје је од великог значаја инсистирање „нове историје” на уобличавању историјске науке као „глобалне науке” која се више не би задовољавала поимањем историјске чињенице само као непоновљивог догађаја који се може објашњавати истргнуто од друштвене целине и без генетичко-структуралних анализа. Правна историја може и треба да допринесе методолошким размишљањима усмереним на подизање угледа историјске науке међу друштвеним наукама. Управо таквом намером је надахнут и овај прилог.

Методолошка двојност правне историје на садашњем степену њеног развитка

Предмет правне историје јесу држава и право од њиховог настанка до савременог доба, али не држава и право уопште као друштвене појаве, већ као конкретне државе и конкретно право у одређеном временском и просторном оквиру. Због тога је правна историја (са гледишта правних наука) конкретноправна наука. Тачније, конкретноправне науке обухватају позитивноправне и правно-историјске науке. Овој другој групи припадају наука римског права, општа историја државе и права и државноправна историја домаће државе (код нас: историја државе и права народа Југославије). При том се називи „државноправна”, „правна историја” и „историја државе и права” употребљавају као синоними.⁴ Пошто је нау-

² Guy Boris, Марксизам и нова историја, *MUS* 12, 1983, 67—87.

³ Види попис њених радова у приложеној литератури.

⁴ Назив „правна историја” смо овде најчешће користили једино зато што је најкраћи. Иначе, сам придев „општа” је неодговарајући када стоји уз „правна историја” пошто је ова конкретноправна наука. У недостатку бољег, међутим, користи се у многим земљама, па и код нас. Дуго је био у употреби и у Совјетском Савезу (Всеобщая история государства и права), а од краја шездесетих година тамо почиње да превладава назив История государства и права зарубежных стран. Има недоумица и око назива државноправне историје Југославије, пошто се у оквиру ове дисциплине изучавају периоди и када

ка римског права оформљена као засебна научна дисциплина, уобичајено је да се у научном комуницирању појмом „државноправна историја” не обухвата и она, већ само друге две дисциплине. Тако је и у овом прилогу.

Историјскоправне и позитивноправне науке зближава метод, а „раздваја” предмет. Предмет позитивноправних наука је садашња (у часу посматрања) држава и садашње право, а историјскоправних ранија држава и раније право (често, држава и право који више не постоје). Највећи број позитивноправних наука је окренут домаћој држави и домаћем праву, док је читава једна правноисторијска дисциплина у потпуности посвећена другим државама и њиховом праву.⁵ У нашим условима нужно долази до прожимања делова опште историје државе и права са деловима државноправне историје југословенских народа, пошто ниједна наша држава није (од свог настанка) имала континуиран самосталан државноправни развитак.

Ваља одмах истаћи да историјскоправна наука не располаже никаквим засебним самосталним методом сазнавања права, већ користи методе позитивноправних наука. Гледано, дакле, са становишта методологије права, не би требало да постоји разлика у сазнајном процесу једног научника који истражује одређено питање у неком савременом (важећем) праву и правног историчара који тај исти проблем посматра у неком ранијем праву, одн. држави. И један и други истраживач ће се у истој мери суочити са ограниченошћу егзегетичког метода и нужношћу примене и других метода сазнавања права.⁶ Укратко, и добар правник-позитивиста и добар правни

југословенски народи нису живели у заједничкој држави. Отуда право шаренило у називима за ову науку (Државноправна историја Југославије, Државноправна историја југословенских земаља, Историја државе и права народа Југославије).

⁵ Погрешно би било везивати појам државноправне историје само за државе које су „постојале па нестале” (како каже Р. Лукић у Уводу у право, Београд 1960, 12), јер се правноисторијске науке баве и државноправном прошлошћу постојећих држава. Посебно је питање у том случају где је разграничавајућа линија између позитивноправног и историјскоправног приступа појединим питањима. Изгледа да би ту формалноправни критеријум био од помоћи (да је сваки извор права у формалном смислу који више није на снази предмет правне историје), али ни он понекад није довољан; у предмет чијег проучавања спадају они извори права који су донети пре много деценија, па и неколико векова, а који су у појединим земљама још увек на снази, као што су нпр. Устав САД, француски Code civil итд? Да ли њих треба проучавати у оквиру правне историје или науке уставног, грађанског итд. права? За сада, проучавају их и једни и други, свака наука применом својих метода.

⁶ „Социолошка метода служи зато да се непрекидно подржава веза између правног садржаја правне норме с оним друштвеним односима који представљају њезин социолошки садржај. Посматрање одређених друштвених појава, што га она омогућује има за последицу да се може оцијенити вриједност правне норме с обзиром на конкретну ситуацију коју мора регулирати у одређеном историјском моменту, тј. да ли она помаже развоју или га кочи, и то из аспекта оних друштвених група што држе власт... Социолошка ће метода долазити до изражаја увијек заједно са догматском, јер се у сваком случају ради о одређеном правном пропису, који треба интерпретирати и примјенити на конкретан случај у контексту читавог правног система”. Др Олег Мандић, О повезаности социолошке методе с историјом права, Зборник Правног факултета у Загребу бр. 3-4, 1967, 326-7.

историчар примењују у својим истраживањима поред егзегетичког (догматичког) и социолошког метода још и друге самосталне научне методе како би предмет својих истраживања свестрано сагледали. Ово због тога јер „у суштини не постоје особени и посебни, чисто правни методи, него само методи заједнички праву и неким другим појавама, који се употребљавају у праву, одн. примењују на право (...) Употреба тих метода у праву ипак изазива низ особености, које потичу од особености самог права.”⁷ Ова методолошка блискост између позитивноправних и правноисторијских наука, на жалост, се недовољно уочава, па није онда чудно што не постоји добра воља за њихове заједничке истраживачке подухвате, нити остварења настава обједињавањем знања и искустава.

Тешкоће које се јављају у раду на правној историји не појављују се ни пред једном позитивноправном науком; између правног историчара и предмета његовог истраживања увек (објективно) постоји одређени интервал протеклог времена, који се мери годинама, а још чешће деценијама и вековима. За превладавање ове препреке више нису довољна знања из методологије права, те је правни историчар принуђен да призове у помоћ методологију историјске науке. Да би то могао да учини, претходно мора да савлада њене веома строге и сложене постулате. Другим речима, мора да савлада и основе „заната историчара”. Једино уз солидно познавање методологије и правних наука и историје његово бављење овим послом и резултати које оствари могу бити допринос и једној и другој науци.

Предмет продубљеног интересовања правне историје (поново подвлачимо — на садашњем степену њенога развитка) је веома широк; креће се од појединачног и општег правног акта, преко појединих правних института, читаве једне или више грана права, до целокупног правног система и правног поретка одређене државе или већег броја земаља у одређеном временском периоду или од настанка па до савременог доба.⁸ Било које питање да је под истраживачким светлом правног историчара, увек је оно, са гледишта методологије историје одређена историјска чињеница — део прошле стварности, резултат људске духовне и материјалне делатности. Појам историјске чињенице је међутим, унутар саме историјске науке предмет крупних неслагања и разилажења, стожер око којег се граде читави методолошки системи и поједине историографске „школе”.

Традиционална историјска наука је појам историјске чињенице сводила на појам појединачног, непоновљивог догађаја. Марксизам му је дао друго значење, указујући да се појединачно и опште не могу подвајати и супротстављати јер су део дијалектичке целине. Стога за марксистичку историографију поједина историјска чињеница постаје значајна тек као део целине. „Сваки је повијесни догађај узет сам за себе појединачан и непоновљив — каже Мирја-

⁷ Радомир Лукић, Методологија права, Београд 1983, 25.

⁸ Теоријски гледано, општа историја државе и права би требало да обухвати државноправни развитак свих постојећих (и данас непостојећих) држава, али је то практично немогуће и она посматра само најкарактеристичније у појединим етапама развитка.

на Грос — али је уједно сложена структура која обухваћа бројне друштвене односе. У свакој се, дакле, 'једноставној' повијесној чињеници изражавају друштвене структуре у кретању."⁹ Марксистичка историографија је доста успешно превазишла позитивистичке покушаје решавања односа између појединачних чињеница и уопштавања. Јер, и у највишим донетима традиционалне историографије, ови покушаји су се углавном завршавали описивањем догађаја на основу површних узрочних веза.¹⁰

Прошлост (*res gestae*) је јединствена и дељива је (па и тада само условно) једино у нашим бављењима њоме (*historia rerum gestarum*). Ово треба да је стално присутан постулат у раду правног историчара. Њега, наравно, највише интересују правне историјске чињенице, али током истраживања одређеног проблема он долази до мноштва других историјских чињеница. Многе од њих он касније неће користити у давању објашњења истраживаног питања, што ће, по правилу, сазнати тек након њихове класификације.

Правна историја мора бити стално опрезна у процењивању узрочних веза између појединих чињеница и мора да правну надградњу друштва посматра кроз призму генетичко-структуралног закона историјског кретања.¹¹ Један од најкрупнијих научних задатака правне историје је да утврђује како се поједини делови макроструктуре одражавају на правну надградњу и њене поједине делове. Ток правноисторијског истраживања потпуно брише разлику између правног и било којег „другог“ историчара; отпочиње избором подручја истраживања и формулисањем фактографских (шта је било?), објашњавајућих (зашто је тако било?) и теоретских питања,

⁹ Мирјана Грос, *Историјска знаност*, Загреб 1980, 216-217.

¹⁰ У новије време, француска структурална историографија је успела да окупи историчаре различитих филозофских опредељења (међу њима и марксисте) управо стављајући у први план превазилажење традиционалне историје (која се по правилу сводила на политичку и претежно фактографску историју). Обично се узима да су њени утемељивачи Марк Блок и Лисјен Февр. Први је истицао да ће историја добити своје право место међу научним дисциплинама тек када уместо простог набрајања и описивања догађаја постигне рационалну класификацију чињеница и њихово дубље разумевање, а други уз то захтева од историчара самостално мишљење и теоретско уопштавање. Види њихове радове који се сматрају манифестом нове историје: М. Блок, *Одбрана историје или занат историчара*, Трећи програм, Пролеће 1970 331 — 460. и Febvre, *Combats pour l'histoire*, Paris 1952. (2. изд. 1963).

¹¹ Ову, само на први поглед необичну терминологију, први је од историчара систематски усвојио и образложио пољски марксиста Јиржи Тополски 1973. године у свом чувеном делу *Metodologia historii*. Од њега ју је преузела и Мирјана Грос. По Тополском, структурални закони се односе на узајамну зависност историјских чињеница у одређеном тренутку времена и обухватају: закон макроструктуре (подразумевајући под макроструктуром производне снаге, производне односе и надградњу), закон економске структуре (повезаност производње и расподеле) и закон структуре надградње (правне, политичке и културне). Генетички закони исказују утицај времена у узрочно-последичној повезаности историјских чињеница, а два најважнија су закон преображаја у производним односима и закон преображаја у надградњи. Пошто су промене друштва током времена и промене његове структуре нераздвајно повезани, може се говорити о јединственом генетичко-структуралном закону развитка друштва који би обухватао закон развитка производних снага, развитка односа производње, развитка надградње и закон класне борбе.

наставља са сакупљањем и сређивањем извора, истраживањем њихове аутентичности (тзв. спољашња критика), и веродостојност (тзв. унутрашња критика), утврђивањем чињеница и објашњавањем њихове узајамне повезаности, а завршава се одговором на истраживано питање. Врхунац треба да представља стварање конструкције на основу утврђених чињеница и објашњења, или пак синтеза — повезивање битних саставних делова сложених историјских чињеница.¹² Тек у поступку објашњења ће прави историчар моћи да своја размишљања усредсреди на одређено правноисторијско питање које је на почетку истраживања поставио.

Истраживање старијих држава и права више упућује на коришћење метода традиционалних помоћних историјских наука (палеографије, епиграфике, дипломатике, хералдике и других) него истраживање новијих периода државноправног развитка, рецимо 19. или 20. века. Судаћи по томе би се могло закључити да је рад на старијој правној историји тежи, али није увек баш тако. Истраживачи новијег периода се сусрећу са тешкоћама друге врсте као што је на пример, комплекс проблема везаних за тзв. историјску дистанцу, могућност западања у апологију и прогматизам или једноставно мноштво информација које се добијају из извора и опасност да се не издвоје успешне управо оне чињенице које су од значаја за истраживано питање. С друге стране, разуђеност политичког живота новијих периода упућује правног историчара и на шира политиколошка разматрања која га могу потпуно удаљити од правноисторијске проблематике (у ужем смислу) и одвести на терен „чисте“ политичке историје која је као таква засигурно превазиђена у свету, па и код нас.

Улога, задаци и друштвени значај правноисторијске науке код нас

Као један од стубова марксистичког погледа на свет, правноисторијска наука директно доприноси потпунијем и дубљем поимању државе и права као класних творевина и историјских категорија. Кроз научно засноване истине о прошлости појединих држава и њихових правних поредака, кроз сагледавање конкретне друштвеноисторијске праксе, она на изврстан начин обогаћује знања из науке о друштву, марксистичке филозофије и правнотеоријских наука које се изучавају на студијама права. Обухватајући векове (па и миленијуме) човекових стремљења, успона, домета, застоја и падова у организацији државе и изграђивању права, његовој примени и мењању, правноисторијска наука развија смисао за самостално

¹² У нашој историографији највише недостаје синтеза у највећем броју радова наших историчара она или изостане, или се погрешно као синтеза узимају разматрања која обухватају дужи временски период, уместо да се повезују битни саставни делови сложених историјских чињеница. (Сложене историјске чињенице — за разлику од једноставних или појединачних — јесу у ствари чињенице-процеси и имају шири временско-просторни обим, често без јасних хронолошких граница).

размишљање о улози коју су одиграли држава и право у људском развоју. Она изграђује критички однос према прошлости и даје надахнуће и снагу за критички однос и према савремености, која — у вечитом временском току — већ сутрадан, па и у наредном сату, представља нашу прошлост.

Изграђивање прогресивне историјске свести је важан задатак правне историје као једине историјске дисциплине на правним факултетима. Историјска свест као скуп општих представа о прошлости, као свест о историјској димензији нашег постојања и као рационализовање нашег историјског положаја, тежњи и интереса, важан је део укупне друштвене свести. Она битно утиче не само на размисавање савремености и стваралачки однос према њој, већ и на антиципацију будућности.¹³ На нашим просторима, где су говор и размишљања о прошлости скоро део фолклора и менталитета, историјска наука уопште има велеке (потенцијалне) могућности да утиче на обликовање прогресивне историјске свести и потискивање конзервативних или чак реакционарних примеса у њој. Ово нарочито важи за државноправну историју југословенских народа, мада — како је лепо запазио Предраг Вранички свака прогресивна историјска свест црпи своје сокове не само из националног тла, него и из целокупних историјских констелација и борби. Конзервативна и реакционарна се пак — додајемо ми — по правилу храни заблудама и некритичким односом према сопственој прошлости. Често је то, на жалост, управо однос према сопственој држави у ближој или даљој прошлости. Свест о прошлости је често оптерећена бројним ирационалним садржајима, заблудама које су непосредно стечене или наслеђене од ранијих покољења. Много шта од тога је понекад и намерно подстицано интересима појединих друштвених група, центара политичке моћи или реакционарних снага. Задатак је сваке научне дисциплине, а историјских поготово, да потискују мистификације, митологизације и друге искривљене садржаје који се везују за прошлост и притискају садашњост.

Због великог удела ваннаучног и ненаучног у њеном формирању, наша свест о прошлости је пуна митова, романтичних визија средњовековне па и новије повести, жалопојки над судбином овог или оног народа у југословенској држави итд. За садашњост, а још више за будућност једне вишенационалне државе каква је наша, научно објашњавање прошлости њених народа и борба за продор тих знања у што шири круг људи није више само борба за виши културни ниво, већ је и борба за политичку зрелост и напредна опредељења. Не жмурећи пред поделама и конфронтирањима из наше прошлости, правноисторијска наука увек указује и на наци-

¹³ Извори историјске свести су различити, а историјска наука је само један од њих. „Може се једино говорити о већем или мањем уделу научности у историјској свести, али не и о преовлађивању научности“ каже Андреј Митровић. „Још мање се може говорити о неком друштву у коме је историјска свест настала искључиво деловањем науке, па и историјске науке“. А. Митровић, Седам теза о месту и улози историјске науке у историјској свести, Марксистичка мисао 4/83, 13. Видети такође саопштења и дискусију са научног скупа Функција историјске свести, Трећи програм, Пролеће 1972, 189-414. и Савременост и историјска свест, Марксистичка мисао 2/85, 3-193.

оналне интеграционе идеологије и покрете који су припремали тло за југословенско уједињење. Оно што је било на линији прогресивног у државноправном развоју југословенских народа мора да у још већој мери него до сада нађе своје место у науци правне историје. Кроз однос према тим питањима она стално полаже испит пред генерацијама којима се обраћа, али и пред читавим друштвом. Колики ће успех постићи у остваривању своје улоге и задатака, зависи и од могућности и услова који су јој пружени.

Кроз проучавање настајања нове власти у социјалистичкој револуцији, наука правне историје афирмише и саму социјалистичку револуцију и њене тековине. Ново право које израста на рушевинама Краљевине Југославије током револуције и у првим послератним годинама, тек треба да буде обухваћено правноисторијским истраживањима. До сада је једино уставноправни приступ овим питањима дао значајније резултате. У прокламованој неважности правних прописа старе Југославије је кључ разумевања суштинског унутрашњеправног дисконтинуитета југословенске државе, па самим тим и квалитативних промена које су се одиграле од 1941. до 1945. године. На науци правне историје је да тај дисконтинуитет свестрано истражи, дајући тако допринос не само расветљавању извора и токова револуционарног права, већ и општим знањима о друштвеној улози и функцији права. На примеру социјалистичке револуције се најбоље прелама марксистичка теорија да су суштинске промене у правној надградњи у крајњој линији изазване променама у основној друштвеној сфери. сфери материјалне производње и обрнуто — да и сама правно-политичка надградња утиче на промене у економским односима и учвршћује тековине револуционарних промена кала до њих дође.

Конечно, правноисторијска наука има и карактер вводног предмета на ступицама права. Она је место првог сусрета студената са мноштвом конкретних правних института из различитих грана права које ће се током ступирања изучавати. Развићеност предмета правне историје јој прибавља и својство једине свеобухватне конкретноправне науке; она оперише појмовима као што су законодавство, управа, судство, својина, уговор, штета, наслеђивање, поступак, доказ, пресуда и други, и код оних којима су намењени садржаји науке правне историје изграђује основне прелеставе о сваком од њих. Што је могла још важније, студенти се кроз ову науку упознају са конкретним друштвеним условима у којима су настали (развијали се или нестајали) поједини правни институти и стичу (макар и кроз основна назначења) увид у структуру и генезу државних механизма и правних поредака појединих земаља карактеристичних за одређене епохе. Због тога је правноисторијска наука живо заинтересована да се историјски садржаји који оптерећују позитивноправне науке (и који тамо добијају ознаку „историцизам“) врате њој у што већој могућој мери, како би их она, као једина позвана за то, укључила у процес научног објашњавања.

Правна историја као део будуће јединствене историјске науке о друштву

Правна историја, која је по свом основном опредељењу окренута делу једне сложене структуре каква је друштвена надградња, може и мора да допринесе превазилажењу (код нас још увек владајуће) традиционалне историографије. Право је органски повезано са друштвом (чији је, у ствари, производ) те зато и нема „сопствену историју“, историју издвојену од историје друштва. Данас међу правним историчарима постоји свест о потреби њиховог солидног познавања историје друштва у његовој свеобухватности („тоталитету“, како се обично каже). Ипак се до тих сазнања још увек више долази праћењем историографске литературе, а мање сопственим истраживањима изван круга правноисторијских чињеница. У условима када је у нашем друштву положај историјске науке у целини озбиљно пољуљан, млада генерација историчара мора живље да трага за путевима подизања њеног угледа најпре унутар самих друштвених наука које на историју не би више гледале као на добављача података за сопствена теоретска уопштавања. Такав положај ће историјска наука остварити тек када и сама прихвати изазов да сопствене резултате уопштавањем подигне на виши научни ниво и у највећој могућој мери се окане нарације и фактографије. Сигуран пут ка том циљу је примена историјске теорије марксизма на конкретна историјска истраживања. Наравно, свесни смо да то није нимало лако, „иначе би примена теорије на било који историјски период била лакша од решавања просте једначине првог степена“ — како је приметио и сам Енгелс.¹⁴

Право подлеже дијалектичким законима структуре друштвене надградње и у сваком тренутку прошлости се мора посматрати у односу са (и према) другим деловима надградње, а истовремено и са економском и целокупном друштвеном структуром. Зато бављење правном историјом мора још више него до сада да се заснива на структуралном и генетичком приступу. Само посматрање одређеног права у прошлости није довољно ни за једноставно научно објашњење, а камоли тек за озбиљнија уопштавања. Све више ће правна историја (чак и само за структурална научна објашњења) морати да „материјал“ прибавља истраживањем целокупног друштвеног склопа, јер је то једини пут правилног и потпуног разумевања односа правне и других делова надградње, а самим тим и целине друштва у прошлости.

Структурална објашњења — она која показују унутрашњу структуру права и право као део друштвене целине истовремено пове-

¹⁴ Енгелсово писмо Ј. Блоху од 21. 9. 1890, К. Маркс — Ф. Енгелс, Дела, Том 44, Београд 1979, 405. „Проблем, који се постављао двадесетих година 20. века у младој совјетској историографији — како применити историјску теорију марксизма на конкретно-историјско истраживање — управо је проблем који је од тада до данас остао отворен проблем у марксистичкој историографији. У постављању његовом пред историјску науку лежи и светско-историјски значај прве совјетске историографске школе“. Др Смиљана Буровић, Марксистичка историографска школа Покровског, Београд 1977, 358.

зане са осталим деловима — убудуће само изузетно треба да буду основни циљ појединих правноисторијских истраживања. Без посматрања друштвених структура у развоју (без генетичког приступа) не може се уочавати да су промене у надградњи (дакле, и у правној) у крајњој линији зависне од промена у економској структури. Таквим приступом би и правна историја стала на терен објашњавања повезаности промена друштва током времена и промена његове структуре у временској перспективи. То неће сметати правном историчару да у расветљавањима друштвеног развика увек са повећаним интересовањем гледа на правну надградњу; напротив, биће му од помоћи да још боље сагледа њену улогу у појединим етапама развојног процеса.

Због упућености правне историје на изучавање друштва у његовој свеобухватности, она никако не може бити пасторкиња историјске науке или правних наука, као што не сме да буде ни у служби дезинтеграције историјске науке као целине. За свој садашњи неповољан положај, донекле је крива и сама правноисторијска наука јер је почела да се заноси некаквом самодовољношћу, па и нездравом самодопадљивошћу. Марксистичка правна историја треба да је животно заинтересована за изграђивање историјске науке као самосталне, глобалне историјске науке о друштву, јер ће тада и она, унутар ње и као њен део, моћи да остварује своје врхунске домете. Научним објашњавањем права увек као дела сложене друштвене структуре подложне променама током времена, правна историја може допринети подизању историјске науке на ниво „праве“ друштвене науке. Све веће настојање светске историографије да се у истраживања укључују сва друштвена подручја (када је још и обогачено историјском теоријом марксизма), погодуваће афирмацији правне историје једино ако она себе буде сагледала у склопу будуће „глобалне историјске науке“. Тек када историја као наука престане да буде друштвена наука „другог реда“, правни историчари ће моћи да се својим резултатима истраживања у свему изједначе са „осталим“ историчарима. И на једнима и на другима је да проналазе најбоље путеве до тог циља.

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

1. Aujourd'hui l'histoire, Paris 1974.
2. Блок М. Одбрана историје или занат историчара, Трећи програм, Пролеће 1970, 332-453.
3. Bois G. Marksizam i nova istorija, MUS 12, 1983, 67-87.
4. Bollhagen P. Soziologie und Geschichte, Berlin 1966.
5. Braudel F. Ecrits sur l'histoire, Paris 1969; Хисторија и друштвене науке, Дуго трајање, ЧСП 2, 1983, 99-122.
6. Carr H. E. What is history; London 1961.
7. Бирковић С, Историја и друштвене науке, Трећи програм, Пролеће 1971, 306-319.
8. Даниловић Ј, Историја и правна историја, Трећи програм, Пролеће 1971, 338-348.

9. Бурђев Б, Есеј о историјским изворима, Годишњак Друштва историчара БиХ XII, 1961, 7-48; Ступњеви развитка историографије у историјску науку, Радови Научног друштва БиХ XX, књ. 7, 1963, 5-55; Историзам и еволуционизам у историји, Радови Научног друштва БиХ XXVI, књ. 9, 1965; Синтеза као метод у историји, АНУ БиХ, Радови XXXII, 1967, 5-51; Историја и социологија, АНУ БиХ, Радови XLI, 1973, 5-15; Значај историје у нашем савременом друштву, Прилози 10-12 (Сарајево) 1974, 11-30; Догматизам у постмарксистичком схватању историје, Преглед 12, (Сарајево) 1974, 1281-1286; Поводом једног приручника за историју историографије и историјску методологију, Прилози 13 (Сарајево) 1977, 355-372; Структурализам и „криза историје”, ЧСП I, 1978, 91-104.
10. Буровић С, Историја и економске науке, Трећи програм, Пролеће 1971, 402-405; Марксистичка историографска школа Покровског, Београд 1977.
11. Febvre L, Combats pour l'Histoire, Paris 1952. (2. изд. 1963).
12. Fleischer H, Marxismus und Geschichte, Suhrkamp 1972. (одатле је део Тоталитет повијесног процеса, МУС 7, 1984, 11-54); Полазне тачке за марксистичку теорију историје, МУС 7, 1979, 11-103; Историјска нужност, МУС 9, 1979, 104-123.
13. Французова Н, Исторически метод в научном познании, Москва 1972.
14. Гамс А, Норма и друштвена стварност, Гледишта 9-10, 1963, 14-25. и Гледишта 1, 1964, 77-92; Норма и друштвена стварност, осврт на „Маргиналије друга Врачара, Анали ПФБ 2-3, 1964, 297-305.
15. Grafenauer V, Struktura in tehnika zgodovinske vede, Ljubljana 1960. (2. неизм. издање 1972); Проблеми методологије историјских наука у светлу неколико нових радова о методологији историје, ЈИЧ 1, 1965, 41-68.
15. Гребо З. О мјесту класичног нормативног метода у марксистичкој теорији права, Годишњак Прав. фак. у Сарајеву XXXI, 1983, 67-88.
16. Грос М, О француској социолошкој историографији, ЈИЧ 4, 1963, 55-72; Лисјен Февр, жива мисао једног историчара, ЧСП II, 1973, 103-108; Оправдања традиционалне историје и почети њене кризе поткрај 19. и на почетку 20. стољећа, ЧСП II, 1974, 93-114; Историјска знаност — развој, облик, смјерови, Загреб 1976. (2. изм. и доп. издање 1980); На путу к будућој историјској знаности (прилог садржи важна обавештења о збиркама радова из методологије — Historical Studies Today, New York 1972, Faire de l'histoire, Paris 1974. и Denken uber Geschichte, Wien 1974), ЧСП II, 1977, 37-65; Методолошки проблеми структуралне историје с посебним обзиром на ступањ развоја југославенске историје (реферат на VII Конгресу историчара Југославије у Н. Саду 1977), ЧСП I, 1978, 71-89. и ЈИЧ 1-4, 1978, 24-45; Је ли историја друштвена или природно-историјска знаност?, ЧСП I, 1978, 105-129; Који су заправо основни проблеми наше историјске знаности. Прилози 16, (Сарајево) 1979; Бродел и Вилар, два представника француске историографије, ЧСП 2, 1983, 93-97.
17. Хабермас Ј, Историјски материјализам и развитак нормативних структура, МУС 9, 1979, 1-34; Повест и еволуција, МУС I, 1984, 120-170.
18. Hefner J, La Nouvelle Histoire économique, Paris 1977.
19. Henry M, Marx — Une philosophie de la réalités, Paris 1976. (одатле је део Редукција тоталитета, МУС I, 1984, 55-111).
20. Hobsbawm J. E, Dorninos K. Марха историографији, МУС 12, 1983, 1-19.
21. Храбак Б, Коректност у примени тзв. традиционалног историјског метода и питање примене других, нарочито квантитативних метода у историјским истраживањима, ЈИЧ 3, 1965, 35-65.
22. Iggers G, New Directions in European Historiography, Middletown 1975.
23. Историја и савремено друштво (дискусија), Трећи програм, Зима 1977.
24. Јакшић Б, Историјско објашњење друштвених појава, Наше теме 7-8, 1970, 1385-1414.
25. Костренчић М, Мјесто правне историје у правном студију, Зборник Правног факултета у Загребу 3-4, 1967, 312-317.
26. Лукић Р, Методологија права, Зборник за друштвене науке Матице српске 60, 1975, 7-24; Социолошки метод у праву, Зборник радова Правног факултета у Сплиту XII, 1975, 11-25; Методологија права (3. издање), Београд 1983.

27. Мандић О, О повезаности социологијске методе с историјом права, Зборник Правног факултета у Загребу 3-4, 1967, 318-327.
 28. Marnierre E. S, *Eléments de méthodologie juridique*, Paris 1976.
 29. Међународни симпозијум о методологији правних наука, Београд 1973.
 30. Митровић А, Историографија и друге области научног сазнања, Трећи програм, Пролеће 1970, 249-257; Историјска наука и психологија, Трећи програм, Пролеће 1971, 405-426; Седам теза о месту и улози историјске науке у историјској свести, Марксистичка мисао 4, 1983, 4-19.
 31. Mitterauer M, О положају економске и социјалне историје у Аустрији, ЧСП II, 1975, 61-70.
 32. Пеце Ф. Осврт на примену упоредног метода у науци правне историје, *Анали ПФБ* 4, 1977, 565-572.
 33. Перић Б, *Правна знаност и дијалектика* (2. издање), Загреб 1969.
 34. Пушић Б, Однос општег и посебног метода у правној науци, Зборник за друштвене науке Матице српске 57, 1972, 36-50; Суштина нормативнодогматског метода, Зборник Правног факултета у Н. Саду, 1972, 195-207; Социолошки метод у правним наукама, *Исти Зборник*, 1973, 131-145; Реализација материјалистичке дијалектике у правним наукама, *Исти Зборник*, 1975, 167-178; Скрипта из методологије правних наука (2. неизм. издање) Нови Сад 1976.
 35. Роксандић Д, Глобална историја и историјска свест, Марксистичка мисао 4, 1983, 45-58.
 36. Самаршић Р, Историографија и друге области научног сазнања, Трећи програм, Пролеће 1970, 259-274.
 37. Савременост као предмет историје (трибина), Трећи програм, Лето 1980.
 38. Савременост и историјска свест, Марксистичка мисао 2, 1985.
 39. Schmidt A, *Povijest i struktura, pitanja marksističke historike*, Beograd 1976.
 40. Stoianovich T, *French Historical Method, The Annales Paradigm*, Ithaca 1976. (и рецензија З. Батушића у ЧСП I, 1978, 131-134).
 41. Супек Р, Социологија и историја, Трећи програм, Пролеће 1971, 332-338.
 42. Topolski J, *Metodologia historii*, Warszawa 1973. (одатле су и делови Историјска чињеница и Историјски процес, МУС I, 1984, 216-261).
 43. Вилар П, Марксистичка историја или историја у изградивању, МУС 9, 1979, 359-402. и ЧСП 2, 1983, 123-151; Une histoire en construction, *Approche marxiste et problematique conjoncturelles*, Paris 1982; Проблеми изградње социјалне историје (одговори на питања Д. Роксандића), Марксистичка мисао 4, 1982, 189-210; За боље разумевање између економиста и историчара, МУС 12, 1983, 20-38.
 44. Висковић Н, *Основе методологије права*, Сплит 1980.
 45. *Вопросы методологии исторической науки* (Сборник), Москва 1967.
 46. Врачар С, Методолошки значај поставке о органском јединству државе и права, *Анали ПФБ* 1-2, 1962, 66-84; Норма и друштвена стварност, маргиналије уз расправу проф. др Андрије Гамса, *Анали ПФБ* 1, 1964, 100-116; Социјална садржина функције државноправног поретка, Београд 1965.
 47. Wehler H. U, *Повијест као историјска наука о друштву*, МУС 12, 1983, 39-66.
- Употребљене скраћенице: *Анали ПФБ* — *Анали Правног факултета у Београду*; *ЧСП* — *Часопис за савремену повијест*, Загреб; *ЈИЧ* — *Југословенски историјски часопис*, Београд; *МУС* — *Марксизам у свету*, Београд; *Трећи програм* — *Трећи програм Радио-Београда*, Београд.

Mr Dragan K. Nikolić, assistant
à la Faculté de droit à Niš

POSITION ACTUELLE ET L'AVENIR DE LA SCIENCE HISTORICO- JURIDIQUE (OBSERVATIONS METHODOLOGIQUES)

— *Résumé* —

La science historico-juridique s'est le moins préoccupée de ses propres problèmes méthodologiques, et c'est pourquoi le présent travail représente une des premières tentatives d'une plus proche détermination de l'objet et des méthodes de cette science, ainsi que de son rapport avec les autres sciences juridiques et l'Histoire entendue dans le sens le plus large. Les observations de l'auteur sont orientées d'une manière prépondérante sur cette seconde question. Le droit obéit aux lois dialectiques de la structure de la superstructure sociale et doit être observé dans chaque moment du passé dans son rapport avec (et envers) les autres parties de la superstructure, mais aussi en même temps avec la structure économique et la structure sociale entière. La science marxiste juridico-historique est vivement intéressée pour le renouvellement méthodologique qui se produit ces dernières décades dans les cadres de la historiographie mondiale. L'auteur se rend compte des mauvais aspects de la désintégration de la science historique et il essaye à déterminer la contribution que les sciences juridico-historiques pourraient apporter à l'élaboration d'une science unie, globale, concernant la société dans le passé, une science qui sera capable, davantage que jusqu' à présent, de porter, au moyen des généralisations, les résultats de ses recherches à un niveau plus élevé et d'atteindre par la lutte une distinction plus remarquable parmi les sciences sociales. Une contribution pareille peut être donnée par la science juridico-historique si à l'avenir elle se consacre davantage à l'observation de la totalité du développement social et à l'aperception des fonctions appartenant au droit dans ses diverses phases. La condition à cet effet consiste dans la nécessité qu'elle se distance toujours davantage de la historiographie traditionnelle factographique et s'achemine dans les voies des analyses génético-structurales basées sur la pensée marxiste.